

Dmitruk, Stefan

"Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej", S. Dudra, Zielona Góra 2004 : [recenzja]

Res Historica 30, 185-188

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wśród kobiet wiejskich powszechnym zjawiskiem była wiara w „duchy”, „czary” i „uroki”.

W ostatniej części pracy znajdujemy interesujące rozważania w sprawie aktywności kulturalno-oświatowej kobiet. Poważnym problemem był analfabetyzm. Autorka podkreśliła wielkie znaczenie organizacji młodzieżowej, zwłaszcza Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”, powstawanie bibliotek (kino wkracza raczej do większych miast). Podkreśla, że aktywność kulturalno-oświatowa i społeczna kobiet uzależniona była od wielu czynników: sytuacji osobistej, rodzinnej, materialnej, prestiżu oraz statusu społecznego i zawodowego, wykształcenia. W przypadku ziemianek oraz inteligencji ruch społeczny mocno był osadzony w tradycji haseł pozytywistycznych i hasła „pracy u podstaw”.

Immanentną częścią książki są fotografie, obrazujące życie i pracę kobiet z różnych środowisk (najmniej wiejskiego) społecznych, zawodowych, narodowościowych. Ich walor podnosi fakt, że zostały ujawnione pierwszy raz.

W konkluzji pragnę podkreślić, że książka w monograficznym ujęciu zwraca uwagę na doniosłą rolę kobiety, jej miejsce w życiu codziennym, społecznym i w wychowaniu w rodzinie. Zasługuje na to, aby stała się inspiracją dla innych do takiego opisu pozostałych regionów kraju. Autorka w sposób źródłowy kompetentnie przedstawiła analizowany problem w regionie kieleckim. Dodatkowym walorem tej publikacji jest jej strona formalna, bardzo profesjonalne opracowanie redakcyjne. Świetna jest też dokumentacja uwidoczniiona w przypisach i zamieszczonych w tekście tabelach, obrazujących poruszane kwestie. Twarda okładka i zamieszczony indeks osobowy uzupełniają pozytywne wartości tej cennej publikacji, do lektury której zachęcam.

Albin Koprukowniak

S. Dudra, *Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2004, s. 346.

Światło dzienne ujrzało nowe opracowanie autorstwa Stefana Dudry. Monografię naukową zatytułowaną *Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej* wydała Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego. Jest to kolejna pozycja omawiająca dzieje współczesne Cerkwi w Polsce po 1945 roku.

Do chwili obecnej monografie poświęcone Kościołowi prawosławnemu po II wojnie światowej w niewielkim stopniu uzupełniały lukę w badaniach historycznych. Wśród badaczy zajmujących się tym problemem możemy wyróżnić: Kazimierza Urbana¹, Antoniego Mironowicza², Doroteusza Sawickiego³ oraz opracowania zbiorowe: *Kościół*

¹ K. Urban, *Kościół prawosławny w Polsce 1945–1970*, Kraków 1992; idem, *Kościół prawosławny w Polsce 1944–1956. Studia i materiały*, Kraków 1998.

² A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, „Kalendarz Prawosławny” 2000.

³ D. Sawicki, *Kościół prawosławny w niepodległej Polsce*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 1/1999.

*prawosławny w Polsce dawniej i dziś*⁴ i *Prawosławie w Polsce*.⁵ Nową tendencją badawczą było wyłonienie problemu Cerkwi prawosławnej na tzw. ziemiach odzyskanych po 1945 roku. Pośród historyków, którzy opracowali ten problem badawczy, znaleźli się: Rościśław Żerelik⁶, Piotr Gerent⁷, Przemysław Trzebniak⁸, Eugeniusz Cebulski⁹ i Janusz Mieczkowski.¹⁰

Omawianą monografię napisał Stefan Dudra – badacz dziejów Cerkwi prawosławnej tzw. ziem odzyskanych. Doktoryzował się na Uniwersytecie Zielonogórskim w listopadzie 1996 roku. Rozprawa doktorska *Łemkowie na Środkowym Nadodrzu w latach 1947–1990* została napisana pod kierunkiem Hieronima Szczegóły. Dotyczyła społeczności łemkowskiej zamieszkującej pas środkowego Nadodrza. Część pracy doktorskiej została opublikowana w postaci monografii naukowej zatytułowanej *Łemkowie. Deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na środkowym Nadodrzu w latach 1947–1960*.¹¹ Historyk publikował także w periodykach „Rocznik Sądecki”¹² i „Cerkiewnyj Wiestnik”.¹³ Wspólnie z ks. Andrzejem Dudrą napisał monografię parafii prawosławnej w Przemkowie oraz pracę poświęconą dekanatowi zielonogórskiemu.¹⁴ Od niedawna badacz z Zielonej Góry jest współredaktorem „Rocznika Prawosławnej Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej. 2004” – periodyku o charakterze popularnonaukowym.¹⁵

⁴ *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, red. L. Adamczuk, A. Mironowicz, Warszawa 1993.

⁵ *Prawosławie w Polsce*, red. A. Radziukiewicz, Białystok 2000.

⁶ R. Żerelik, *Prawosławie na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, [w:] *Śląski labirynt krajoznawczy*, red. J. Jańczak, Wrocław 1994; idem, *Zarys dziejów prawosławia na Śląsku po II wojnie światowej*, [w:] *Katedra Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy we Wrocławiu*, red. I Rydzanicz, Wrocław 1996; idem, *Polski Autokefaliczny Kościół prawosławny na Dolnym Śląsku*, „Dolny Śląsk”, 8/2000.

⁷ P. Gerent, *Prawosławie na Dolnym Śląsku w latach 1945–1989*, maszynopis rozprawy doktorskiej, Wrocław 2003.

⁸ P. Trzebniak, *Powstanie struktury administracyjnej Kościoła prawosławnego na Dolnym Śląsku (lata 1945–1970)*, „Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej. Prace Historyczne”, r. XXVI, t. V, Wrocław 1998.

⁹ E. Cebulski, *Początki prawosławia na ziemiach odzyskanych*, „Chrześcijanin a współczesność”, 6/1985.

¹⁰ J. Mieczkowski, *Życie religijne mniejszości narodowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1995, t. X, z. 1.

¹¹ S. Dudra, *Łemkowie. Deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na środkowym Nadodrzu w latach 1947–1960*, Głogów 1998.

¹² Idem, *Akcja „Wisła” na Łemkowszczyźnie*, „Rocznik Sądecki”, t. XXVI, Nowy Sącz 1998; idem, *Osadnictwo ludności łemkowskiej na środkowym Nadodrzu*, „Rocznik Sądecki”, t. XXVII, Nowy Sącz 1999.

¹³ Idem, *Prawosławna Diecezja Wrocławsko-Szczecińska w latach 1951–2002. Kształtowanie się struktury dekanalnej i parafialnej*, „Cerkiewnyj Wiestnik”, 1/2004.

¹⁴ A. Dudra, S. Dudra, *Cerkiew i parafia prawosławna w Przemkowie 1949–1999*, Głogów 1999; idem, *Prawosławny dekanat zielonogórski 1958–2003*, Strzelce Krajeńskie 2004.

¹⁵ „Rocznik Prawosławnej Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej. 2004”, red. A. Dudra, S. Dudra, Wrocław 2005.

Prezentowane opracowanie powstało na podstawie zasobów Archiwum Akt Nowych – ze szczególnym uwzględnieniem zespołów: Głównego Przedstawiciela Rządu Rzeczypospolitej Polskiej ds. Ewidencji Ludności Ukraińskiej, Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Ministerstw: Administracji Publicznej, Informacji i Propagandy, Ziemi Odzyskanych, archiwów państwowych we: Wrocławiu, Olsztynie, Zielonej Górze, Centralnego Archiwum Wojskowego – zbiory dotyczące Akcji „Wisła” znajdujące się w kolekcji Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego. Dudra wykorzystał archiwa cerkiewne – metropolitalne, diecezji wrocławsko-szczecińskiej i białostocko-gdańskiej oraz parafialne. Autor zapoznał się ze źródłami drukowanymi, relacjami i wspomnieniami, prasą prawosławną, grekokatolicką, tygodnikami oraz licznymi opracowaniami.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie całokształtu działalności Kościoła prawosławnego na ziemiach zachodnich i północnych Polski po 1945 roku¹⁶ – pisze we wstępie Dudra. Postawiony cel badawczy historyk realizuje przez podział monografii na cztery rozdziały. W rozdziale I¹⁷ autor omawia dzieje Cerkwi prawosławnej w Polsce w latach 1945–2003. Ukazane zostały w nim nowe fakty dotyczące organizacji, zarządzania, sytuacji prawnej, działalności, hierarchii i polityki państwa wobec Cerkwi. Rozdział II¹⁸ jest poświęcony akcji „Wisła”, powstaniu i rozwojowi struktur cerkiewnych na ziemiach odzyskanych przez Polskę po 1945 roku oraz stosunkom narodowościowym na wymienionym obszarze. Zasadniczą część pracy obejmuje rozdział zatytułowany *Prawosławna Diecezja Wrocławsko-Szczecińska*.¹⁹ Autor przedstawia w nim organizację, duchowieństwo, działalność katechetyczną i charytatywną eparchii wrocławsko-szczecińskiej. W podobnym kontekście opisywane są dekanaty olsztyński i gdański diecezji białostocko-gdańskiej w rozdziale IV, *Kościół prawosławny na ziemiach odzyskanych...*²⁰

Omawiana pozycja została wzbogacona o kolorowe mapy – podział administracyjny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (dalej: PAKP), struktury dekanalne i parafialne Cerkwi prawosławnej na ziemiach północnych i zachodnich Polski oraz wykazy parafii i dekanatów PAKP (stan na 2003 rok), parafii, duchowieństwa i dziekanów diecezji wrocławsko-szczecińskiej oraz dekanatów olsztyńskiego i gdańskiego diecezji białostocko-gdańskiej.²¹

Praca Dudry posiada nieliczne błędy. Omawiana pozycja zawiera fotografie duchowieństwa diecezji wrocławsko-szczecińskiej, lecz autor nie zamieścił innych fotografii z życia eparchii. Tym bardziej że w opracowaniach autorstwa Dudry – *Prawosławnym dekanacie zielonogórskim...*²² oraz „Roczniku Prawosławnej Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej. 2004”²³ – został umieszczony materiał fotograficzny. Autor we *Wstę-*

¹⁶ S. Dudra, *Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej*, Zielona Góra 2004, s. 9.

¹⁷ *Ibid.*, s. 21–88.

¹⁸ *Ibid.*, s. 89–162.

¹⁹ *Ibid.*, s. 163–249.

²⁰ *Ibid.*, s. 250–284.

²¹ *Ibid.*, s. 295–313.

²² A. Dudra, S. Dudra, *Prawosławny dekanat...*, s. 97–106.

²³ „Rocznik ...”, s. 45–48.

pie²⁴ pisze o trudnościach związanych z opracowaniem materiału statystycznego. Dodaje przy tym, iż Cerkiew na tym terenie nie prowadziła ewidencji wiernych do 1970 roku. Pierwszą próbą określenia liczebności wiernych był okólnik biskupa Aleksego z 29 października 1970 roku mówiący o 6527 wiernych zamieszkujących diecezję wrocławsko-szczecińską. Autor pomimo trudności z ustaleniem danych statystycznych przed 1970 rokiem nie pokusił się o zrobienie zestawień statystycznych w późniejszym okresie istnienia eparchii wrocławsko-szczecińskiej. Mam nadzieję, iż statystyczno-demograficzne badania będą przeprowadzone w dalszej kwerendzie archiwalnej i zostaną opublikowane w postaci odrębnej monografii naukowej. Byłoby to wspaniałe uzupełnienie do *Kościółta prawosławnego...* Badacz z Zielonej Góry nie wykorzystał opracowań dotyczących mniejszości białoruskiej zamieszkującej tereny głównie Pomorza Gdańskiego.²⁵

Pomimo nielicznych mankamentów badawczych praca Dudry powinna wejść do stałego kanonu lektur związanych z tematyką historii Cerkwi prawosławnej po 1945 roku. Badanie naukowca z Zielonej Góry stanowi wypełnienie luki w najnowszej historii polskiego prawosławia. Rzetelnie opracowany temat wzbudza uznanie. Warto dodać, iż Autor monografii omawia powojenne losy ludności prawosławnej zamieszkującej przed 1947 rokiem tereny Chełmszczyzny i południowego Podlasia. Wierni Cerkwi prawosławnej zostali przesiedleni z tych terenów w ramach Akcji „Wisła” w rejon omawiany przez Dudrę. Miejmy nadzieję, że trud Stefana Dudry nie pójdzie na marne, badacze dziejów Autor nakłoni zaś do podjęcia kolejnych opracowań poszczególnych diecezji Cerkwi prawosławnej w Polsce po II wojnie światowej.

Stefan Dmitruk

Łemkowie. Historia i kultura. Sesja naukowa. Szreniawa, 30 czerwca – 1 lipca 2007, red. U. Siekacz, Szreniawa 2007, s. 134.

Łemkowie zamieszkują obszar między Wysokim Działem w Bieszczadach aż po Dolinę Popradu w Beskidzie Sądeckim, zachodnie województwa Polski, część Słowacji (w rejonie: Preszowa, Bardejowa, Humiennego, Ostruni) i Ukrainy (obwód zakarpacki). Według spisu powszechnego z 2002 roku, mniejszość łemkowska w Polsce liczy ok. 6000 ludzi, według zaś samych Łemków na terenie naszego kraju mieszka 60 000 osób o łemkowskich korzeniach. W świadomości historyczno-kulturowej polskiego społeczeństwa w dalszym ciągu Łemkowie pozostają nieznaną nacją. Naród łemkowski posiada bogatą tradycję, obyczaje, folklor oraz historię.

Łemkowie byli przedmiotem badania niewielu naukowców historyków, kulturoznawców, lingwistów, etnografów oraz religioznawców. Za prekursora badań nad społecznością łemkowską należy uznać Jana Falkowskiego, który opublikował w 1935 roku we Lwowie

²⁴ S. Dudra, *Kościół prawosławny...*, s. 16–17.

²⁵ H. Głogowska, *Białorusini na Pomorzu Gdańskim po II wojnie światowej – przyczynek do problemu*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 3/1995; eadem, *Białorusini na Pomorzu Gdańskim*, Toruń 2003.